

Tweede Kamer der Staten-Generaal
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
De heer Plasterk, informateur
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum: 18-1-2024
Betreft: Inbreng NVJ ten behoeve van kabinetsformatie

Geachte heer Plasterk,

Graag wenden wij ons tot u als informateur.

We hebben u leren kennen als pleitbezorger van een sterke onafhankelijke pers en een pluriform journalistiek aanbod. Juist in een tijd dat professionele journalistiek het verschil kan maken tussen desinformatie, meningen en feiten heeft het publiek groot belang bij een kwalitatief krachtige pers, die voeling houdt met wat er speelt in het land en het bestuur kritisch bevraagt en controleert.

Als vertegenwoordiger van meer dan 8000 professionele journalisten vraagt de NVJ uw aandacht voor het behoud van een onafhankelijke en hoogwaardige informatievoorziening voor de Nederlandse burger.

Hoewel de journalistiek het beste functioneert in een rol, die zover mogelijk verwijderd is van enige vorm van inhoudelijke overheidsbemoeienis, geldt dat niet voor een aantal basisvoorwaarden, die noodzakelijk zijn voor het uitoefenen van ons vak. Daar kan een nieuw kabinet wel degelijk een wezenlijke rol spelen.

In deze notitie willen wij u zestal suggesties meegeven, die eraan kunnen bijdragen dat wij onze controlerende en verbindende rol kunnen blijven vervullen. Daarna geven wij een achtergrondschets over de ontwikkelingen in ons vakgebied en de uitdagingen waar we als journalistiek en sector voor staan.

Op alle genoemde gebieden liggen wat ons betreft kansen voor een nieuw kabinet.

Het brengt ons tot de volgende concrete aanbevelingen:

1. Garandeer een sterke, onafhankelijke publieke omroep op zowel lokaal, regionaal als landelijk niveau. We kunnen het niet alleen aan de verregaand geconcentreerde markt overlaten om een pluriforme journalistiek overeind te houden. Er is geen verdienmodel om juist de meest wezenlijke journalistieke functies overeind te houden en toegankelijk te houden voor een breed publiek. Wij vragen u te investeren in een publieke omroep waarbij de journalistieke functie een kernactiviteit vormt en waarbij de onafhankelijkheid via verplicht gestelde redactiestatuten, zekerheid biedende (vaste) werkvoorwaarden en structurele financiering goed is gewaarborgd.

2. Begrens mediaconcentraties en ontwerp regelgeving inzake scherper (toezicht) op mediaconcentraties en transparantie van media-eigendom, anticiperend op de nieuwe European Media Freedom Act (EMFA).

Maak het voor social-mediabedrijven verplicht om content van nieuwsorganisaties door te geven in lijn met art. 17 van de EMFA en zorg voor een afdwingbare vergoeding aan makers voor de voordelen die techbedrijven genereren met journalistieke content.

3. Versterk de positie van freelance makers. De geconcentreerde markt heeft gezorgd voor een onevenwichtige positie tussen (freelance) makers en mediabedrijven. Dit brengt de onafhankelijkheid en kwaliteit van de nieuwsvoorziening in gevaar. Wij vragen u de positie van de makers te versterken door aanpassing van de wet auteurscontractenrecht, waardoor collectief onderhandelen over tarieven en hergebruik beter verankerd wordt in de wet. Verplichtstelling van de Geschillencommissie Auteurscontractenrecht kan ook bijdragen aan een gezondere machtsverhouding met meer ruimte voor zelfstandig ondernemerschap.

4. Stimuleer private lokale en regionale nieuwsmedia die bijdragen aan publieke nieuwsvoorziening. In een gezond persklimaat is ruimte voor meerdere stemmen en invalshoeken. Private spelers hebben daarin een belangrijke taak met een publiek belang. Door steuninitiatieven op het gebied van onderzoeksjournalistiek en regionale en lokale journalistiek ook beschikbaar te maken voor private partijen, draagt de overheid daaraan bij. Verbindt daar echter wel stringente voorwaarden aan, zodat dit geld daadwerkelijk wordt gebruikt voor het publieke doel waarop het gericht is en de makers een billijke honorering krijgen. De overheid kan daar in de rol van subsidieverstrekker voor zorgen, bijvoorbeeld door te eisen dat een Fair Practice Code van toepassing moet zijn.

5. Zorg voor een veilig werkklimaat voor journalisten:

Zorg voor omstandigheden waarin journalisten veilig en ongehinderd hun werk kunnen doen:

A) De op dit moment ervaren straffeloosheid van online bedreiging, discriminatie en intimidatie dient aangepakt te worden. Dat vraagt om een gespecialiseerde eenheid binnen politie en OM, die de capaciteit en kunde heeft om aangiftes van digitale laster, bedreigingen en intimidatie daadwerkelijk aan te pakken.

B) Zorg ervoor dat social-mediabedrijven zelf aangesproken worden op actieve moderatie, daar waar sprake is van strafbare vormen van bedreiging en intimidatie. Daarvoor is een spoedige implementatie van Europese wetgeving (DSA Richtlijn) en daadwerkelijke handhaving noodzakelijk.

C) Spreek een ongeclausuleerd vertrouwen uit in de journalistieke beroepsgroep. Een dergelijk signaal vanuit een nieuw te vormen kabinet, uitgesproken door de partijen die eerder de integriteit van de journalistiek in twijfel trokken, zou een eerste stap zijn naar een veiliger werkklimaat voor journalisten.

6. Maak een nieuwe bestuurscultuur waar en zorg voor een ongehinderde toegang tot overheidsinformatie.

De Wet Open Overheid (WOO) maakt haar naam onvoldoende waar. Investeer in een overheid die niet fungeert als een marketingmachine maar erop gericht is om alle (concept)besluitvorming ongeclausuleerd en liefst proactief openbaar te maken. Beleg de verantwoordelijkheid daarvoor bij gespecialiseerde, onafhankelijk opererende informatiedeskundigen binnen de overheid, die los staan van communicatie-afdelingen. (Er volgt een separate brief, mede namens de NVJ inzake verbeteringen van de WOO).

Wij spreken de hoop uit dat u deze zes aanbevelingen ter harte zult nemen.

Zonder aandacht voor het versterken van onafhankelijke journalistiek en persvrijheid zal elke belofte van een nieuw kabinet ten aanzien van meer transparantie en het vergroten van controleerbaarheid van de politieke macht ongeloofwaardig klinken.

Wij hopen hiermee het algemeen belang en de urgentie van onze oproep voldoende duidelijk te hebben gemaakt. Vanzelfsprekend zijn we bereid om het voorgaande nader toe te lichten en indien gewenst u van aanvullende informatie te voorzien.

We wensen u veel succes bij het vervullen van deze belangrijke taak en lichten onze suggesties graag verder toe.

Met vriendelijke groet,

Namens het bestuur van de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ)

Met vriendelijke groet,

Folkert Jensma, Voorzitter

Thomas Bruning, Algemeen secretaris

Bijlage: Analyse Journalistieke Mediasector

Analyse Journalistieke Mediasector

Digitale transitie nog altijd in volle gang

Het mag duidelijk zijn dat de mediasector nog altijd volop in beweging is. De digitale transitie heeft gezorgd voor nieuwe journalistieke spelers, maar vooral voor een geheel nieuwe rolverdeling, die het onderscheid tussen onafhankelijk en professioneel geverifieerd nieuws en andere vormen van informatie diffuus hebben gemaakt. Dat geldt zeker voor jongere mediagebruikers, die grotendeels gebruik maken van digitale (social) mediakanalen voor hun nieuwsbehoefte.

Het heeft er bovendien toe geleid dat globale partijen een belangrijk deel van de traditionele inkomstenstromen van private journalistieke mediabedrijven hebben overgenomen en een bepalende rol spelen in het prioriteren en distribueren van verschillende vormen van informatie.

Alhoewel voornoemd proces al een kleine twee decennia gaande is, ontbreekt het nog altijd aan stevige regelgeving, die het belang van het publiek centraal zet.

Waren het eerst de zoekmachines, mobiele telefoonfabrikanten en later de social media platforms, die profiteerden van de door de mediasector geproduceerde content, inmiddels zijn het ook de A.I. tekst- en beeldgenerators, die forse winsten weten te maken met hulp van de prestaties van de (journalistieke) makers en hun geloofwaardigheid onder druk zetten.

Kort gezegd komt het erop neer dat de grote techbedrijven in het digitale domein voor een belangrijk deel als distributeur, commercieel moderator en kassier fungeren richting het grote publiek, terwijl ze zelf op geen enkele significante wijze bijdragen aan het tot stand komen van journalistiek werk en ook geen verantwoordelijkheid daarin wensen te nemen.

Het goede nieuws is dat op Europees niveau wetgeving op gang is gekomen om aan deze ongewenste machtspositie paal en perk te stellen, maar de afwachtende houding die Nederland hierin inneemt, past ons niet.

Mediaconcentratie, lokale journalistiek onder druk en de rol van de publieke omroep

Die afwezigheid van de Nederlandse overheid is ook zichtbaar op het gebied van de forse media-concentratie, die diezelfde 2 decennia op gang is gekomen, waardoor twee bedrijven (DPG en Mediahuis) nu meer dan 90% van de betaalde print/digitale nieuwsvoorziening in handen hebben. Daarbij is één van deze bedrijven (DPG) nu voornemens om de belangrijkste audiovisuele speler naast de publieke omroep (RTL) over te nemen.

Alhoewel deze mediaconcentratie vanuit eerder geschetst mondiaal medialandschap logisch te verklaren is, heeft deze wel een aantal (potentieel) ernstige gevolgen voor het pluriforme media-aanbod in ons land. Het maakt de publieke opinievorming kwetsbaar als één partij het overgrote deel van het Nederlandse publiek kan beïnvloeden en middels efficiency-

maatregelen een eenvormig nieuwsaanbod kan voorschotelen. De behoorlijk geregelde redactionele onafhankelijkheid biedt daartegen weliswaar zeker enig soelaas, maar het gebrek aan concurrentie dat op regionaal en lokaal niveau al een feit is, maakt zichtbaar dat de pluriformiteit daadwerkelijk onder druk staat.

Ook heeft de eerder genoemde transitie naar vooral digitaal aanbod ervoor gezorgd dat bepaalde vormen van journalistiek (lokaal/regionaal en intensieve onderzoeksprojecten) vrijwel niet meer rendabel zijn te exploiteren binnen een private omgeving. Het feit dat een regionale krant ervoor kiest een middelgrote stad als Amersfoort niet langer van een aparte redactielocatie te voorzien, is een teken aan de wand. En zo zijn er tal van voorbeelden van steden of regio's, waar de journalistieke waakhondfunctie marginaal is geworden of al is verdwenen.

Tenslotte is de toetreding tot de journalistieke markt zeer complex geworden, gegeven de machtspositie die de twee grote Belgische spelers in de print/digitale markt hebben weten te verwerven.

Dit alles vraagt in onze optiek om actief beleid van de overheid om een pluriform journalistiek aanbod op lokaal, regionaal en nationaal niveau te blijven waarborgen. Daarbij zou Nederland zich moeten manifesteren als voorloper in Europa en dus meteen aan het werk kunnen en moeten gaan met stevigere regelgeving en handhaving richting de globale techbedrijven, met concentratie-criteria voor de Nederlandse markt, het stimuleren van private initiatieven in kwetsbare journalistieke domeinen én met het waarborgen van een sterke, volstrekt onafhankelijk van de politiek opererende publieke omroep, die een tegenwicht kan bieden in een sterk geconcentreerd media-aanbod.

Een eerlijk speelveld tussen mediabedrijven en (freelance) makers

De hiervoor omschreven mediaconcentratie heeft ook gezorgd voor een ander negatief effect in het journalistieke domein. Daarbij gaat het om de benarde positie van freelance journalisten ten opzichte van deze machtige mediabedrijven. Om meer evenwicht te brengen in de onevenwichtige machtsverhouding tussen mediabedrijven en individuele makers zijn er maatregelen nodig, die de onderhandelingspositie van freelancers versterken. Collectieve afspraken voor freelancers zijn weliswaar niet langer verboden, maar de positie van zelfstandigen blijft zonder aanvullende regelgeving erg kwetsbaar. Tarieven en algemene voorwaarden worden eenzijdig opgelegd door de grote bedrijven en inzicht in de exploitatie van het werk voor de makers ontbreekt. Het heeft geleid tot structurele onderbetaling van een groep journalisten die een belangrijk deel van de redactionele inhoud verzorgt in verhouding tot hun collega's in vaste dienst.

Daarbij zorgen de eenzijdig opgelegde algemene voorwaarden ervoor dat het werk van de freelancers binnen deze ondernemingen zo breed kan worden gebruikt, dat ondernemerschap veelal onmogelijk wordt.

Aangescherpte regelgeving kan ervoor zorgen dat makers weer zelf afspraken kunnen maken over een fatsoenlijk tarief en (her)gebruik van hun journalistieke werk.

Persveiligheid als voorwaarde

Naast de materiële voorwaarden staat ook de uitoefening van het journalistieke vak zelf onder druk. Een aantal ernstige en voortdurende bedreigingen vanuit het criminele circuit

springt daarbij het meest in het oog. We beschouwen het inmiddels bijna als een gegeven dat misdaadverslaggevers en achterliggende redacties rekening moeten houden met doodsb bedreigingen en 24-uurs bewaking, als ze verslag doen van grote druggerelateerde zaken. Triest dieptepunt was daarbij de moord op Peter R. De Vries in 2021.

Intimidatie, bedreiging en fysiek geweld is inmiddels een werkelijkheid geworden voor veel meer vakgenoten. Acht op de tien journalisten heeft ervaringen hiermee, zo blijkt uit onderzoek binnen de beroepsgroep. Bij demonstraties, bij straatinterviews, onderweg naar een klus worden journalisten uitgescholden, bespuugd, met stenen bekogeld of zelfs thuis opgezocht. Soortgelijk intimiderend gedrag ervaren vooral vrouwelijke journalisten veelvuldig op social media.

Deze incidenten worden op bijna dagelijkse basis bij het meldpunt PersVeilig genoteerd. En alhoewel er brede steun en waardering vanuit de overheid en sector is voor het in 2019 gelanceerde PersVeilig-programma, is het tij nog bepaald niet gekeerd.

Het vraagt om een pro-actievere rol vanuit de overheid om de journalistiek in woord en daad te steunen.

Specialistische inzet vanuit de politie en justitie om aangiften van digitale bedreigingen op te pakken ontbreekt, net als stringentere regels richting social-mediabedrijven, die proactieve moderatie op dit punt nalaten.

Maar ook is er een sentiment in de samenleving ontstaan dat de journalistiek niet te vertrouwen zou zijn, mede aangewakkerd door politieke leiders, die de integriteit van de beroepsgroep in twijfel trekken. Dit zorgt voor aanzienlijk moeilijkere werkomstandigheden en een legitimering van agressief gedrag, waar collega's dagelijks mee te maken hebben.

Een transparante overheid

Actie van de overheid is tenslotte ook gewenst op het domein van toegang tot informatie voor burger en journalist. Het lijkt alsof de overheid de afgelopen jaren vooral geïnvesteerd heeft in een vorm van "marketing en communicatie" richting de burger.

Overheidsfunctioneren is geen commercieel product, maar een zaak die publieke controle verdient.

Toch zien we bij lokale en landelijke overheden steeds verder uitdijende teams van communicatie-adviseurs en slechts een beperkte investering op het toegankelijk maken van informatie over besluitvorming voor de burger.

De ervaringen met de nieuwe wet op openbaarheid van overheidsinformatie (WOO) zijn dan ook negatief. Onze beroepsgroep wordt nog altijd geconfronteerd met een oude bestuurscultuur van afdekken van informatie. Onverantwoord lange wachttijden, een oneigenlijk beroep op uitzonderingsgronden en het veelvuldig zwart lakken van informatie blijft de heersende praktijk, terwijl het actief openbaar maken niet goed van de grond komt.